

Mező Barna: Párhuzamos társadalmak
Szegregációs és integrációs folyamatok Hajdúböszörményben
 Hajdúböszörmény-Boda szőlő, Bodaszőlőért Egyesület Kiadása,
 2014. 155 lap

„A cigány integráció kérdésköre napjaink egyik leginkább aktuális, és a jövőt tekintve is nagy jelentőségű társadalmi kihívása” – indokolja szerző bevezetőjében témaválasztását. Ezt a témát dolgozta fel a Debreceni Egyetem Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar Kerpely Kálmán Doktori Iskolájában 2013-ban megvédett PhD értekezésében. A sikeres védés nyomán válhatott a

disszertáció egyúttal egy új könyvsorozat – *Végzett doktoranduszok értekezései a regionális tudományok köréből*, sorozatszerkesztő Baranyi Béla – első darabjává.

A bevezető probléma-felvetése természetesen nem áll meg a fentebb idézett mondatnál. Szerző utal arra, hogy a cigány-probléma nem új keletű. „Történelmi források is bizonyítják, hogy eltérő értékrendjük és életmódjuk következtében már Európában, ezen belül a Kárpát-medencében való megjelenésük óta összefonódtak velük a különböző mértékű és jellegű atrocitások, diszkriminációs jelenségek. A problémákat az idő nem oldotta meg, és túlzás nélkül kijelenthető, hogy Magyarország legkomolyabb etnikai-társadalmi feszültségeinek forrása napjainkban és a következő évtizedekben egyaránt a cigány etnikumhoz köthető.” Szerző, bár célja alapvetően nem a jövőbeni változtatások irányának kijelölése, hanem – talán leginkább a szociológia módszereit alkalmazó – vizsgálódásai eredményeinek közreadása, jó szándékkal közelít a témához, személyes tapasztalatai alapján azonban a legjobb szándékkal sem

lehetett optimista. Számos esetben volt kénytelen a kialakult problémákat minden társadalmi erőfeszítés ellenére újratermelődének, a megindult folyamatokat visszafordíthatatlannak nevezni. És ebben nem akarja a felelősséget kizárólag – sőt talán elsősorban sem – a többségi társadalomra hárítani, hanem bemutatja azokat az akadályokat is, amelyek a cigányság oldaláról gátolják a közeli megoldást. Maga a rossz hangzású szegregáció kifejezés is átértékelődik kissé, hiszen a hajdúböszörményi kertségekben „mélyszegénységben”, szinte elképzelhetetlen körülmények között élő, zömében cigány lakosság elszigeteltségét nem a többségi lakosság tudatos és folyamatos elkülönülése okozta, hanem az oda, kisebb részben a város belső kerületeiből kiköltöző, nagyjából az ország más vidékeiről, sokszor más régióiból érkező új elemek legcsekélyebb beilleszkedési hajlamának hiánya. Megjelenésük, viselkedésük még a kertségekben korábban tevékeny, a főleg az 1970-es években ott hétvégi házakat építtető, kiskertet művelő, idővel talán letelepedni is akaró, mára nyugdíjassá vált réteget is elriasztotta.

Mező Barna következtetései nemigen felelnek meg a médiumokban ismételtetett, a szegregációért kizárólag a többségi társadalmat felelőssé tévő, annak toleranciáját szívesen számon kérő elvárásoknak. Nem véletlen, hogy vizsgálódásait neki is buktatókkal, kisebb nagyobb akadályokkal megküzdve kellett lefolytatnia. Mivel statisztikai adatok a népszámlálások közötti időszakban nem állnak rendelkezésünkre, sőt, ezek önbevalláson ala-

puló etnikai besorolásából sem feltétlenül derül ki, hogy ki a cigány, hiszen sokan nem vállalták cigány voltukat, szerző kénytelen volt olyan forrásokat keresni, amelyekből a valósághoz inkább közelítő adatokra következtethetett. Ilyenek lehetnek bizonyos önkormányzati felmérések. Míg a 2001-es népszámlálás Hajdúböszörmény lakosságának csupán 1,2 %-át találta cigánynak, addig a legutóbbi években készített, a lakosság szociális és egészségügyi helyzetére, a háztartásokra vonatkozó önkormányzati felmérések alapján a lakosság 3,7 %-a esetében lehetett roma voltukra következtetni. A forráshiány áthidalására szerző előszeretettel fordult a személyes tapasztalatszerzés, az interjúk, az érintett kertségek bejárása, a lakókörnyezet felmérése felé. A böszörményi kertségekben lakó cigányság jelentős része jövevény, nemcsak az adott lakóterületen, hanem egyáltalán a városban is. Ideköltözésük hátterében leginkább a rendszerváltás nyomán létrejött gazdasági és társadalmi változások álltak, mindenekelőtt a munkanélküliség, ami fokozottan sújtotta a képzetlen, addig mégis biztos állással, szerény jövedelemmel rendelkező cigányokat. Az érintettek között korábbi böszörményiek is lehetnek, akik addigi nagyobb rezsijú belterületi lakásukat adták fel az olcsó, és olcsón fenntartható külterületi ingatlanért, de ugyanez az olcsóság vonzotta más – a szocialista korszak ipari centrumainak szét hullásával elszegényedő – régiók (Szabolcs, Borsod) talajukat vesztett egzisztenciáit is. Önmagában ez nem lett volna baj, még ha az új lakóhely, Böszörmény sem tudott

több munkalehetőséget biztosítani. A jövevények azonban sokszor olyan ingatlanokba költöztek, amelyek eredetileg nem lakásnak épültek, s többségüket ma is nehéz lenne annak nevezni (18 %-uk minden komfortot nélkülöz, WC nincs, „az udvaron végzi el dolgát aprajánagyja”, 99. lap), s az esetenként bizonytalan tulajdonviszonyok pedig nem is ösztönözik a lakókat arra, hogy lakókörnyezetükkel törődjenek, amit azután a véleményezők az egész közösség sajátjaként fognak fel. „A saját tulajdonú ingatlanban sem gondolják a kertet, nincs rá igényük” (99.). A személyes bejárás nemcsak a környezet végzetes lepusztult voltára mutatott rá, hanem arra is, hogy a kertek-udvarok köré sok esetben még kerítést sem húztak. Indoklásnak jól hangzik, hogy a mélyszegénység miatt a kerítések nem is védhetnének túlságosan nagy értékeket (113. lap), de amikor a hétköznapi újságolvasó arra gondol, hogy az utóbbi években hányszor kellett civileket, rendőrséget, katasztrófavédelmet mozgósítani egy-egy kerítés nélküli udvarról elkóborolt gyerek miatt, akkor rá kell jönnie, hogy a kerítésnek más funkciója is lehet, mint a vagyonvédelem.

A szerző által kezdeményezett (mély)interjúk alanyait (számukat kb. félszázra teszi) „a szőlőskertek korábbi és jelenlegi viszonyait funkciójukból adódóan jól ismerő, de tevékenységüket tekintve széles spektrumon mozgó személyek” közül válogatta: önkormányzati tisztviselők, képviselőtestületi tagok mellett mezőőr, védőnő, pedagógus, ingatlanpiaci szolgáltatásban érdekelt vállalkozó, civil szervezetek

vezetői, egyházi tisztségviselők, de éppen a szőlőskertekben tulajdonnal rendelkező magánszemélyek is szerepeltek közöttük. Három alkalommal rendeztek a kertségi állapotok felmérésére lakossági fórumot, amelyek résztvevőinek megnyilvánulásait szerző szintén jól tudta hasznosítani. Az idézett vélemények széles skálája a jó szándékú segíteni akarástól a rasszizmus határán mozgó, azt néha túl is lépő kirekesztő ítéletekig terjedt. A negatív előítéletek oka leginkább az, hogy a cigányság a neki nyújtott jelentős támogatás fejében saját kezdeményezéséből nem, vagy alig tesz valamit (30.). Öngondoskodás helyett feltétel nélküli külső segítségre számít, magát a törvények fölé helyezi (33.). Sokan vélték úgy, hogy a cigányok leginkább saját fajtájukkal együtt szeretnek élni (32.), a közösségükből kitörni akaró társaikat a többiek maguk közösítik ki (41.). Talán ez is oka annak, hogy a cigány értelmiség teljesen elszakadt közösségétől, s ahogyan a cigány lakosság nem tartja őket maguk közé valónak, úgy ők sem vállalják fel a cigány problémát (122.). A saját közösség pedig többnyire saját, kontrollálatlan normái között él. Az utcákat ellepik a csoportokba verődött, tiszteletet nem ismerő, bűnöző életmódot folytató fiatalok. „Lopás, betörés, fosztogatás mindennapos” (99.). A kevés, főleg idős nem cigány helyi lakos pedig „szerved” (91.).

Bár Mező Barna jól körülhatárolt cigány lakosságról ír, bizonyos differenciálásra itt is nyílik lehetősége. Állapotuk alapján némi különbséget tud tenni a várost körülölelő kertések között, s a lakosságon belül is differenciál. Összességében azon-

ban a bősörményi kertségek cigányságát meglehetősen kilátástalan helyzetben láthatjuk, ahonnan a jelen módszerekkel aligha vezet kiút. Ezért is véli szerző úgy, hogy a kialakult problémák újratermelőnek, a megindult folyamatok visszafordíthatatlanok. A kötet alcímének kettősségéből (szegregációs és integrációs folyamatok) az utóbbi törekvés nem igazán érvényesül. Pedig szerző mégsem hallgatja el azokat a lehetőségeket, amelyek az integrációt elősegíthetnék. Úgy véli, hogy a cigány közösségeknek mindenekelőtt elfogadott, tekintélyes vezetőkre lenne szükségük, akikre a többiek hallgatnak. Vallja, hogy a cigányság felemelésének legkézenfekvőbb eszköze a gyerekek következetes iskolalátogatása lenne. De az a szülő, aki gyermeke érdekét úgy akarja képviselni, hogy csak azt engedi meg, amit a gyermek megkíván, az iskolai kötelezettségek számonkérését sem fogja támogatni (45.). Említi azt a sokat bírált javaslatot, hogy – ha a család nem vállalja a gyerekek szocializálását, közösségbe való illesztését – akkor a fiatalokat ki kell vonni a családi körből és bentlakásos intézményben kell elhelyezni őket (108.). Kétségtelen, hogy ma is vannak olyan törekvések, amelyek kaput nyitnak a felfelé törekvők számára. De a sajátos mentalitás, a családi összetartás primitív megnyilvánulásai ezekben az esetekben is lehetnek visszahúzóak. „Ha egy megy, az egész család ott van velük.” Bősörményben korábban kezdeményezték egy cigányzenekar alapítását, de aztán ez kifulladt. „Az nem megy, hogy a próbára jön a család többi 17 tagja is”, akik – unatkozva – lehetetlenné

teszik a próbát (109.). A gyerekek jövőjét így nem az iskola fogja meghatározni, hanem az utca.

Szerző megemlíti azokat kifogásokat is, amelyekkel a hatékony integráció ellenfelei érvelnek, például azt, hogy a cigányságnak a többségi társadalom igényeihez való kényszerítése az eredeti cigány kultúra elvesztésével járhat. Tapasztalatai alapján azonban azt állapítja meg, hogy bizony az általa vizsgált problematikus helyeken integrálódás nélkül is csak igen kevesen ápolják a cigány hagyományokat (34.). Tudjuk, hogy bizonyos „érdekvédő” szervezetek a „szegregált cigány iskolák” felszámolásával szeretnék visszavezetni a cigánygyerekeket a többségi társadalomba. Bősörményben a cigánygyerekek – részben önkormányzati közbelépésre – több iskola között oszlanak meg. Ez a helyi lakosok többségének nem tetszik, mivel „terrorizálják iskolatársaikat”. „Öt-hat cigánygyerek már túl sok egy osztályban, egyrésztől nem tudnak integrálódni, másrésztől gyakorlatilag ellehetetlenítik a szakmai munkát” – nyilatkozta az egyik interjúalany (99.). Segítség lehetne a vallás, az egyház ráhatása a cigány közösségekre. De az „érdekvédők” ennek is igyekeznek elejét venni. Emlékezhetünk arra a hadjáratra, amit a Nyíregyháza-hoz tartozó Huszár telepen a görög katolikus egyház által fenntartott, többségében cigánygyerekek által látogatott iskola ellen folytattak. Hiába érezték jól magukat a telepi gyerekek egymás között, hiába foglaltak állást a szülők is az iskola mellett, a független bíróság ellenük döntött.

A cigányprobléma megoldására – egyelőre úgy tűnik – nemzetközi szinten is elsősorban a szavak szintjén találhatunk megoldást. Ilyennek tekinthetjük annak a „sorsdöntő” kérdésnek az előtérbe helyezését, hogy a cigány vagy a roma szót kell-e használnunk. Szerző nem kíván állást foglalni ebben a kérdésben, azt egy Grétsy Zsombor (és társai) által írt tanulmányból (Cigány? Roma? Dzsipszi? Melyik a Píszí? – Nyelv és tudomány. Internetes folyóirat, 2011) vett idézettel helyettesíti (20. lap). Bár az 1971-ben megtartott Első Roma Világkongresszus határozatot fogadott el, hogy a világ összes cigány emberének közös és hivatalos elnevezése legyen a rom szó többes számú alakja, a roma. Bár az USA kongresszusa 2000 őszén hivatalos határozatot hozott arról, hogy a Kongresszusi Könyvtárnak a Gypsies keresőszót a Romanies-re kell cserélni, bár az Országos Cigány Önkormányzat nevét nálunk is Országos Roma Önkormányzatra cserélték, ez a valóságban semmit sem változtatott meg, s a közvélemény, de sokszor maguknak a cigány közösségeknek a meggyőzése azóta sem sikerült.

Kegyetlenül őszinte könyvet írt Mező Barna. Témaválasztásának időszerűségét nyomatékosítja, hogy – mint a sorozatszerkesztő leszögezi (7. lap) – a roma szegregáció súlyos társadalmi következményei egy olyan, évszázadokig sok okból kivételes helyzetben lévő módos középváros rendjét is képesek megbolygatni, mint Hajdúböszörmény. A

bajt feltétlenül kezelni kellene, nemcsak helyileg, hanem országosan. A könyv tanulsága lehet – többek között –, hogy a cigányság bizonyos rétegeit ma már nem lehet kesztyűs kézzel visszavezetni az erkölcsös élet mezejére. Határozott fellépésre van szükség, amelyhez elengedhetetlen a cigányság differenciált kezelése. Olyan helyzetre, amelyben az integrálódásra egyelőre képtelen rétegek megfigyelmezése nem minősül rasszizmusnak. Azok pedig, akik szeretnének kiemelkedni, kapják meg a sokat emlegetett pozitív diszkriminációt. Recenzens, akinek soha nem volt autója, és sokat utazott/utazik vonattal, helyközi autóbusszal, sok ilyennel találkozott. Saját erejükkel azonban számukra az integráció nehezen elérhető, s ebben a napi politika által kinevezett vezetőik sem feltétlenül tudják/kívánják őket segíteni. Mindenki emlékezhet azokra a felvételekre, amelyeken az OCÖ vezetője állampénzen népes családi-rokoni körben fürdőzött. A politika változása azonban a felelősségvállalásban úgy tűnik nem hozott változást. Az OCÖ helyére lépő ORÖ vezetőjét újabban azzal vádolják, hogy az állami támogatásból luxusautókat bérelt. Mezei Barna könyve talán ötletet tud adni ahhoz, hogy a hajdúböszörményi integrációs kísérletekkel le lehessen küzdeni a szegregációs folyamatokat.

ifj. Barta János